

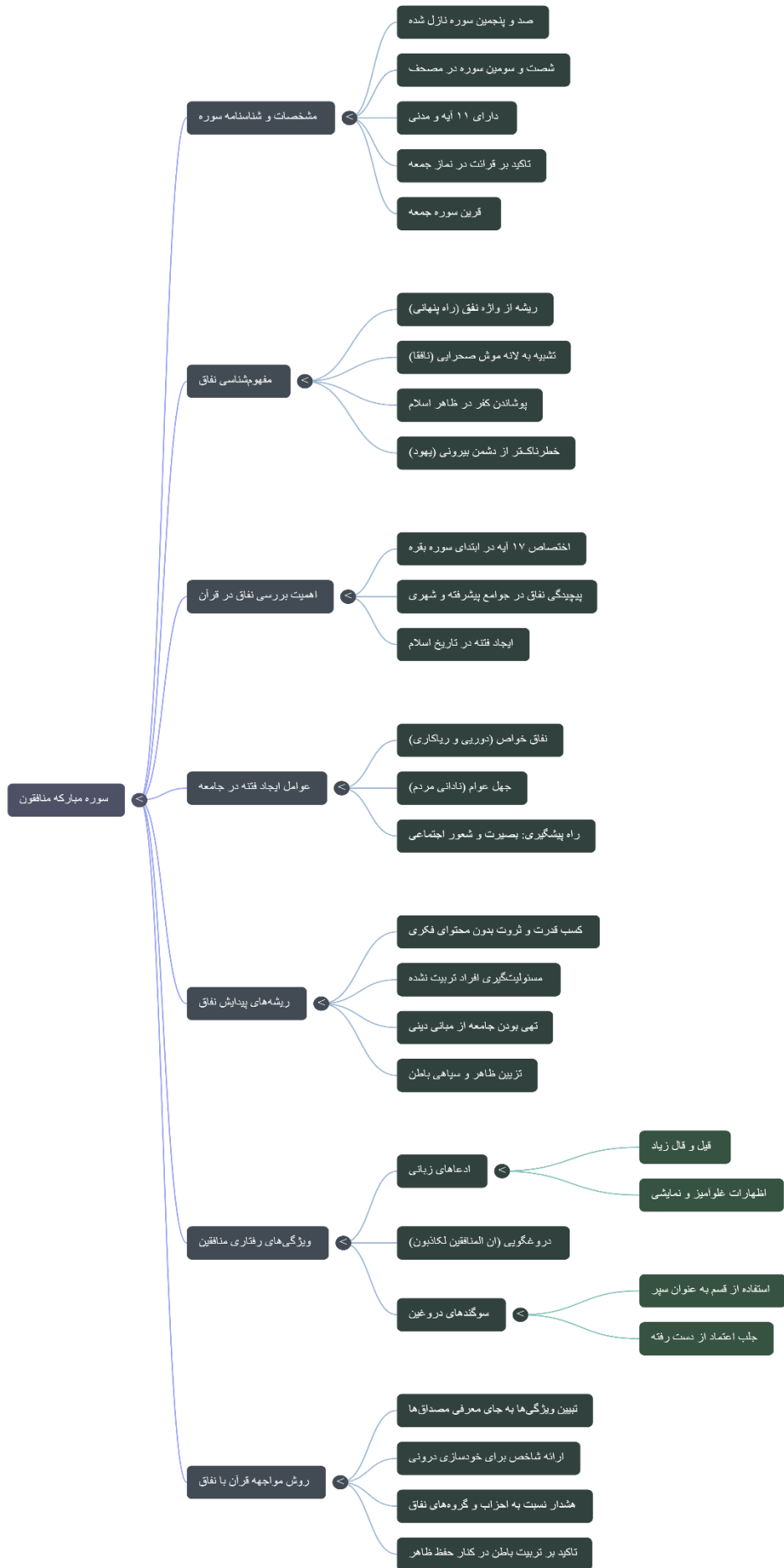
بسم الله الرحمن الرحيم

دوره تفسیر المیزان ۳

سوره مبارکه منافقون ۱

مدرس دوره: دکتر سید محمد صالح هاشمی

گلپایگانی

درس ششم: سوره مبارکه منافقون ۱

چکیده

بر اساس آموزه‌های سوره مبارکه منافقون، نفاق به عنوان خطرناک‌ترین تهدید درونی برای جامعه اسلامی شناخته می‌شود. این پدیده که ریشه در پیچیدگی‌های روابط اجتماعی دارد، زمانی به "فتنه" منجر می‌شود که با دو عامل کلیدی پیوند بخورد: **نفاق خواص و جهل عوام**. برخلاف دشمنان آشکار (کفار)، منافقین با پنهان کردن کفر در قلب و ارائه ظاهری اسلامی، از مقدسات و سوگندها به عنوان سپری برای تأمین منافع خود استفاده می‌کنند. راهبرد قرآن برای مقابله با این جریان، نه افشاگری مصداقی و برخورد فیزیکی، بلکه ارتقای سطح بصیرت و آگاهی عمومی است تا زمینه فعالیت منافقین از بین برود.

۱. جایگاه و اهمیت سوره منافقون در قرآن کریم

سوره منافقون که صد و پنجمین سوره نازل شده بر پیامبر (ص) و شصت و سومین سوره در مصحف شریف است، در مدینه نازل شده و دارای ۱۱ آیه است.

- **اهمیت عبادی:** در روایات تأکید شده است که این سوره هر هفته در نماز جمعه و یا در شب جمعه خوانده شود که نشان‌دهنده لزوم بازخوانی همیشگی خطر نفاق است.
- **قرابت با سوره جمعه:** این دو سوره قرین هم هستند. در حالی که سوره جمعه به تبیین وضعیت یهود (دشمن بیرونی) می‌پردازد، سوره منافقون خطرناک‌ترین دشمن درونی یعنی "یهود امت" یا همان منافقین را مورد واکاوی قرار می‌دهد.
- **تقدم بر کفر:** قرآن کریم نفاق را بدتر از کفر می‌داند. در ابتدای سوره بقره، تنها ۲ آیه به کفار اختصاص یافته، در حالی که ۱۷ آیه درباره نفاق و پیچیدگی‌های آن نازل شده است.

۲. ریشه‌شناسی و مفهوم نفاق

واژه نفاق از ریشه «نفق» به معنای راه مخفی و پنهانی گرفته شده است.

- **الگوی رفتاری:** این واژه از عمل موش صحرایی الهام گرفته شده که در لانه خود راهی مخفی تا نزدیکی سطح زمین حفر می‌کند اما آن را باز نمی‌کند. این راه تنها زمانی که دشمنی (مانند مار) وارد

لانه شود، با ضربه سر موش شکسته شده و راه فرار او می‌شود. این "پوشاندن راه فرار" حقیقت نفاق است.

• **دسته‌بندی اجتماعی:** قرآن مردم را به سه گروه تقسیم می‌کند:

۱. **مؤمنین:** حامیان و دوستان شفاف اسلام.
۲. **کفار:** دشمنان آشکار و هویدا که مقابله با آن‌ها به دلیل شفافیتشان آسان‌تر است.
۳. **منافقین:** کسانی که ظاهرشان اسلام و قلبشان کفر است؛ این گروه خطرناک‌ترین لایه جامعه هستند.

۳. علل پیدایش و گسترش نفاق

نفاق محصول پیچیده شدن ساختارهای اجتماعی است. در جوامع بدوی و روستایی به دلیل شناخت متقابل افراد، امکان بازیگری و نفاق اندک است، اما با توسعه جوامع و پیچیدگی روابط شهری، فضای "بازیگری اجتماعی" و نفاق گسترش می‌یابد.

الف) قدرت و ثروت بدون محتوا

یکی از ریشه‌های تاریخی نفاق، دسترسی افراد تربیت‌نشده به منابع قدرت و ثروت است. پس از فتوحات اسلامی در زمان خلیفه دوم و سوم، افرادی که بنیه فکری و تربیت اسلامی نداشتند، به مسئولیت‌های بزرگی (فرمانداری و استانداری) رسیدند. این افراد برای حفظ جایگاه، ظاهر اسلامی را حفظ کردند در حالی که درونمایه آن‌ها تهی بود.

ب) نفاق به عنوان محصول حاکمیت

هر جا حاکمیت اسلامی شکل بگیرد، به دلیل وضع قوانین و ساختارها، زمینه‌ای برای نفاق ایجاد می‌شود (برخی برای کسب منافع، ادای دینداری در می‌آورند). راهکار اسلام در اینجا حذف حاکمیت نیست، بلکه "آدم‌سازی" و مبارزه با ریشه‌های نفاق است.

۴. کالبدشکافی فتنه: فرمول دو عاملی

وقایع تلخ تاریخ اسلام (مانند سقیفه، کربلا و خانه‌نشینی غدیر) محصول یک فرمول ثابت هستند که امروزه نیز جامعه را تهدید می‌کند:

عامل اول	عامل دوم	نتیجه
نفاق خواص (ریاکاری و دورویی)	جهل عوام (نادانی و عدم بصیرت توده مردم)	ایجاد فتنه و انحراف جامعه

راهبرد پیشگیری: تنها راه مقابله با فتنه، بالا بردن سطح فهم، دانش و بصیرت اجتماعی است. اگر جهل مردم از بین برود، نفاق بی‌زمینه و بی‌تکیه‌گاه شده و میدان عمل خود را از دست می‌دهد.

۵. ویژگی‌های رفتاری منافقین (بر اساس آیات نخستین)

قرآن کریم به جای معرفی مصداقی و نام بردن از افراد (که ممکن است منجر به تهمت شود)، ویژگی‌های ساختاری منافقین را ذکر می‌کند:

۱. ادعای بیش از حد (قیل و قال): منافقین بسیار اهل شعار و ادعاهای بزرگ هستند. آن‌ها در اظهارات خود مبالغه می‌کنند تا خلأ ایمان درونی را بپوشانند (مانند کسانی که در حضور ائمه (ع) یا بزرگان، بیش از حد ادعای فضل و دینداری می‌کنند).
۲. دروغ‌گویی: قرآن صراحتاً شهادت می‌دهد که "ان المنافقین لکاذبون". در تفکر اسلامی، مؤمن ممکن است دچار لغزش شود اما هرگز دروغ نمی‌گوید. دروغ مصلحتی تنها در شرایط بسیار استثنایی (مانند حفظ جان در بن‌بست کامل) مجاز است و نباید به رویه تبدیل شود.
۳. استفاده از ایمان به عنوان سپر (جُنه): آن‌ها سوگندهای خود را سپری قرار می‌دهند تا چهره واقعی‌شان فاش نشود. کسی که به صدق خود اطمینان دارد، نیازی به سوگندهای پی‌درپی ندارد، اما منافق برای جلب اعتماد، مدام به مقدسات قسم می‌خورد.

۶. نسبت ظاهر و باطن در تربیت اسلامی

یک شبهه رایج این است که "اجبار به ظواهر دینی باعث ایجاد نفاق می‌شود". تحلیل قرآنی این ادعا را به چالش می‌کشد:

- شرط لازم و کافی: در تربیت، "ظاهر" شرط لازم و "باطن" شرط کافی است. نمی‌توان به بهانه این که باطن هنوز اصلاح نشده، ظاهر را تخریب کرد.
- اولویت اصلاح: روش اسلامی این است که انسان باید ظاهر خود را طبق موازین اصلاح کند و همزمان برای بهبود باطن تلاش نماید.

- **تمثیل قانونی:** همان‌طور که کاهش سرعت در مقابل دوربین پلیس (حتی اگر از روی اعتقاد نباشد) نظم جاده را حفظ می‌کند، رعایت ظواهر اسلامی نیز برای سلامت جامعه ضروری است، هرچند هدف نهایی باید تربیت درونی باشد تا فرد در غیاب ناظر نیز همان‌گونه عمل کند.

نتیجه‌گیری

سوره منافقون هشدار می‌دهد که برای خودسازی درونی و هوشیاری اجتماعی، شناخت ویژگی‌های نفاق به انسان کمک می‌کند تا هم از شکل‌گیری شعبات نفاق در وجود خود جلوگیری کند و هم در برابر جریان‌های سیاسی و اجتماعی که با شعارهای فریبنده و سوگندهای دروغین به دنبال کسب قدرت هستند، بصیرت داشته باشد.